

บทที่ ๓

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

ในการพัฒนาคุณภาพ หรือประสิทธิภาพของทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ประการ ให้มีประโยชน์มากขึ้น ผู้ปฏิบัติยังต้องใช้หลักธรรมอื่น ๆ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรม จะสามารถนำมาใช้เป็นหลักการเบื้องต้นในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่ม องค์กร หรือสถาบันที่เกิดความขัดแย้งได้อย่างเหมาะสม เพราะเป็นหลักการที่ตั้งอยู่บนฐานแห่ง ความเมตตา หรือความปรารถนาดีต่อกัน และเน้นความเป็นเอกภาพ ระหว่างความประพฤติและ ความเห็นในประเด็นของความขัดแย้งของกลุ่มต่าง ๆ รวมถึงเป็นหลักธรรมที่สนับสนุนต่อ ทศพิธราชธรรมที่จะทำให้ผู้บริหาร หรือผู้นำจะต้องนำไปปฏิบัติควบคู่กับหลักทศพิธราชธรรม ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๓.๑ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรม

๓.๑.๑ หลักไตรสิกขา

๓.๑.๒ สังคหวัตถุ ๔

๓.๑.๓ อภัยทาน

๓.๒ หลักธรรมสนับสนุนต่อทศพิธราชธรรม

๓.๒.๑ หลักสัปปุริสธรรม ๗

๓.๒.๒ ราชขอพรหานิยธรรม ๗

๓.๒.๓ ฆราวาสธรรม ๔

๓.๒.๔ พรหมวิหาร ๔

๓.๒.๕ สาราณียธรรม ๖

๓.๓ หลักธรรมที่เป็นข้อห้ามต่อทศพิธราชธรรม

๓.๓.๑ อคติ ๔

๓.๓.๒ อกุศลมูล

๓.๓.๓ ปญจธรรม

๓.๓.๔ อกุศลกรรมบถ ๑๐

๓.๔ สรุปหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๓.๑ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรม

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรม เป็นการกล่าวถึงหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรมตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งออกเป็น หลักไตรสิกขา หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักอภัยทาน และหลักสาราณียธรรม ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๓.๑.๑ หลักไตรสิกขา

หลักไตรสิกขา หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรม และเป็นหลักธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับบุคคลที่เป็นผู้นำต่าง ๆ ต้องมีหลักธรรมดังกล่าวจึงจะทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้นำที่ดีได้ตามหลักพระพุทธศาสนา ความหมายและความสำคัญของหลักไตรสิกขา คือการฝึกอบรมเรื่องศีล ฝึกอบรมในเรื่องสมาธิ และการฝึกอบรมในเรื่องปัญญา คือการศึกษา ทั้ง ๓ มีหัวข้อตามหลักดังนี้

(๑) ศีล เป็นเครื่องมือควบคุมความประพฤติ ทำให้กายวาจาเรียบร้อยงดงามอยู่ในระเบียบ^๑ เป็นข้อห้ามในลำดับเบื้องต้น ตามพระโอวาทของพระพุทธเจ้า “เบญจศีล” เป็นหลักธรรมประจำสังคมมนุษย์ เป็นข้อไม่พึงปฏิบัติ คู่กับ “เบญจธรรม” อันเป็นข้อพึงปฏิบัติ การรักษาเบญจศีลให้บริบูรณ์ควรกระทำพร้อมกับรักษาเบญจธรรมด้วย แต่การรักษาเบญจศีลนี้มีใช้ข้อบังคับของพุทธศาสนิก เป็นคำแนะนำให้พึงยึดถือด้วยความสมัครใจเท่านั้น โดยเหตุที่เบญจศีล เป็นหลักธรรมสำหรับอุ้มชูโลก จึงได้รับสมญาต่าง ๆ อาทิ สมญาว่า “มนุษยธรรม” คือธรรมของมนุษย์

เรื่องศีล เป็นหัวใจหลักประการแรกแห่งพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องของการฝึกพฤติกรรมของคน โดยอาศัยวินัยเป็นเครื่องมือในการฝึก และเนื่องจากวินัยเป็นตัวการจัดเตรียมชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา ด้วยการจัดระเบียบความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต และการอยู่ร่วมกันในสังคมให้เหมาะสมกับการพัฒนา และพร้อมที่จะรับโอกาสในการพัฒนา วินัยจึงเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาชีวิต เมื่อบุคคลได้รับการฝึกจนเกิดพฤติกรรมเคยชินที่ดีตามวินัยนั้น แล้วศีลก็จะตามมา^๓

^๑ อด.ก. (ไทย) ๒๐/๘๖/๓๑๒.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓๓ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลีธัมม์, ๒๕๕๕), หน้า ๗๒๒.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๓๗-๔๙.

(๒) สมาธิ คือ อาการที่ใจตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวอย่างต่อเนื่อง หรือ อาการที่ใจหยุดนิ่งแน่วแน่น ไม่ซัดส่ายไปมา สว่างใสผุดขึ้นในใจ จนกระทั่งสามารถเห็นความบริสุทธิ์นั้นด้วยใจตนเอง อันจะก่อให้เกิดทั้งกำลังใจ กำลังขวัญ กำลังปัญญา และความสุขแก่ผู้ปฏิบัติในเวลาเดียวกัน^๔

สมาธิ คือความสงบสบาย และความสงบเป็นสุขอย่างยิ่งที่มนุษย์สามารถสร้างขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนาเอาไว้เป็นข้อปฏิบัติเพื่อการดำรงชีวิตทุกวันอย่างเป็นสุขไม่ประมาทเต็มไปด้วยสติสัมปชัญญะและปัญญา อันเป็นเรื่องไม่เหลือวิสัย ทุกคนสามารถปฏิบัติได้ง่าย ๆ สมาธิเป็นภาวะที่จิตแน่วแน่นต่อสิ่งที่กำหนด คำจำกัดความของสมาธิที่พบเสมอ คือ จิตตัสเสกัคคตา แปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งคือ การที่จิตกำหนดแน่วแน่นอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป สมาธิแบ่งออกเป็น ๕ ประการคือ

๑) สมาธิ ๑ ได้แก่ เอกัคคตาสมาธิ

๒) สมาธิ ๒ ได้แก่ โลกียสมาธิ และ โลกุตตรสมาธิ

๓) สมาธิ ๓ ได้แก่ ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ และ อัปปนาสมาธิ

๔) สมาธิ ๔ ได้แก่ ทิฐฐัมมสุขวิหารสมาธิ ญาณทัสสนสมาธิ สติสัมปชัญญ สมาธิ และอาสวักขยสมาธิ

๕) สมาธิ ๕ ได้แก่ สุขสมาธิ สันตสมาธิ อริยสมาธิ นิรามิสสมาธิ อกาปุริสสมาธิ ได้แก่ สมาธิของมหาบุรุษ^๕

สมาธินั้นเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์อย่างมาก เมื่อพิจารณาแล้วสามารถสรุปได้เป็นหัวข้อหลัก ๆ ดังนี้

๑) ทำให้ใจสบาย ไม่เครียด มีความสุขผ่องใส

๒) หายหวาดกลัว หายกระวนกระวายโดยไม่จำเป็น

๓)นอนหลับง่ายไม่ฝันร้าย

๔) กระฉับกระเฉง ว่องไว รู้จักเลือก และตัดสินใจเหมาะสมแก่สถานการณ์

๕) มีความแน่วแน่นในจุดหมายมีความใฝ่สัมฤทธิ์สูง

๖) มีสติสัมปชัญญะดีรู้เท่าปรากฏการณ์ และยับยั้งใจได้ดีเยี่ยม

๗) มีประสิทธิภาพในการทำงานทำกิจกรรมสำเร็จด้วยดี

^๔ พระภาวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตตชีโว), พระแท้, (ปทุมธานี : โรงพิมพ์วัดพระธรรมกาย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑๐.

^๕ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), วิปัสสนาญาณโสภณ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บจก. ศรีอนันต์การพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๓.

๘) ส่งเสริมสมรรถภาพมันสมองเรียนหนังสือเก่งความจำดีเยี่ยม

๙) เกื้อกูลต่อสุขภาพร่างกาย เช่น ชะลอความแก่หรืออ่อนกว่าวัย

๑๐) รักษาโรคบางอย่าง เช่น โรคเครียด โรคท้องผูก โรคความดันโลหิต โรคหืด หรือโรคกายจิต อย่างอื่น^๖

(๓) ปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ในกองสังขาร มนุษย์จะเกิดปัญญาได้ต้องอาศัยประสาทสัมผัสทางการรับรู้ทั้ง อายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอายตนะภายนอก ๖ คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยตาและรูป เพราะประชุมธรรม ๓ ประการจึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา ส่วนแห่งสัญญาเครื่องเนิ่นช้าก็ครอบงำบุรุษเพราะเนิ่นช้าอยู่ที่เวทนานั้นเป็นเหตุในรูปทั้งหลายที่จะพึงรู้ด้วยตนเป็นอดีตที่ดี เป็นอนาคตที่ดี เป็นปัจจุบันที่ดี”^๗

ปัญญาจึงจัดว่า เป็นธรรมะที่สำคัญ ที่ผู้นำหรือผู้ปกครองควรพัฒนาให้เจริญขึ้นในใจที่มีความสำคัญมากสำหรับการคิดดี และสำหรับการทำความดี อันจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับชีวิต เพื่อที่จะเป็นอิสระหลุดพ้นอันเป็นไปเพื่อพระนิพพาน จึงเรียกว่า ปัญญา ปัญญา คือ ความรู้ตน รู้คน และรู้งาน เป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้นำในการบริหารงาน ผู้นำต้องพัฒนาปัญญาอยู่เสมอ^๘ ด้วยวิธีพัฒนาปัญญา ๓ ประการคือ

๑) สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฟัง ได้แก่ ปัญญาที่เกิดจากการฟังมาจากผู้อื่น เช่น การศึกษาเล่าเรียนจากครู จากการอ่านหนังสือ จากการฟังบรรยายในการทัศนศึกษา และปัญญาประเภทนี้ที่ทำให้เกิดขึ้นได้ไม่ยากนักในสมัยปัจจุบันนี้ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา”^๙

๒) จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณาหาเหตุผลด้วยตนเอง บุคคลผู้ที่ไม่ได้ฟังมาจากผู้อื่น ไม่ได้อ่านจากหนังสือตำราเรียนใด ๆ หรือไม่ได้จากแหล่งค้นคว้าที่คนอื่นทำขึ้น แต่ได้สร้างปัญญาของตนให้เกิดมีขึ้น ด้วยการคิดค้นทดลองหาเหตุผลด้วยตนเอง จนเกิดปัญญารู้ชัดในเรื่องนั้นขึ้น ซึ่งพบเห็นได้โดยทั่วไป ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ปัญญา

^๖ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, สติ-สมาธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๕-๓๖.

^๗ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๐๔/๑๗๒.

^๘ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, หน้า ๕๔.

^๙ ส.ส. (ไทย) ๑๕ / ๘๔๕ / ๒๑๓.

ยอมมีแก่ผู้เฟ่งพินิจ”^{๑๐} ผู้ที่เฟ่งพินิจคือ การทำใจให้เป็นสมาธิ เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดปัญญา ถ้าจิตไม่เป็นสมาธิ ปัญญาชนิดนี้ไม่สามารถเกิดขึ้นได้

๓) ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจาก การฝึกอบรม หรือปัญญาที่เกิดแต่การฝึกลงมือปฏิบัติ ปัญญาที่มีความจำเป็นมากในทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการพึ่งตนเอง เพราะทำให้ได้ความสงบสุขด้านจิตใจ จนถึงความดับทุกข์ในที่สุด ต้องอาศัยปัญญาที่เกิดจากการเจริญภาวนา ไม่ยึดมั่นถือมั่นให้เกิดทุกข์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก”^{๑๑}

สรุปความได้ว่า เรื่องศีล สมาธิ และปัญญา หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรมมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ ความหลุดพ้นจากกองทุกข์ การพัฒนาไตรสิกขานี้ ถือว่าครบกระบวนการของการพัฒนาบุคคลที่เป็นผู้นำต่าง ๆ ต้องมีหลักธรรมดังกล่าวแล้ว เพราะสามารถพัฒนาไปสู่จุดหมายสูงสุดของชีวิตคือความหลุดพ้นได้ และการที่จะยอมรับว่าการพัฒนาดังกล่าวเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ความเห็นเบื้องต้นต้องถูกต้องก่อน ปัจจัยเบื้องต้นที่จะทำให้ความเห็นของบุคคลให้ถูกต้องคือ โยนิโสมนสิการ การกระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย ซึ่งถือเป็นนิมิตหมายเบื้องต้นให้เกิด อริยมรรค เกิดสัมมาทิฐิ และเป็นทางนำไปสู่การพัฒนาที่สูงขึ้นไป^{๑๒}

๓.๑.๒ สังคหัตถ์ ๔

สังคหัตถ์ ๔ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรม และ เป็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวและประสานใจคนไว้ในความสามัคคี เป็นเครื่องส่งเสริม สนับสนุนในการอนุเคราะห์ซึ่งกัน เพื่อให้มีการปฏิบัติต่อกันอย่างเหมาะสมเป็นหลักการสงเคราะห์ที่ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

(๑) ทาน^{๑๓} หมายถึง การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ และแนะนำสั่งสอน ถือเป็นการฝึกตนให้มีการสละออกซึ่งสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นวัตถุสิ่งของ และมีใช้วัตถุสิ่งของ ซึ่งการให้ที่เรียกว่าทานในสังคหัตถ์นี้ หมายถึงการให้เพื่อสังเคราะห์ อนุเคราะห์ และบูชาคุณผู้รับ เจตนาของการให้อยู่ที่ต้องการยึดเหนี่ยวน้ำใจผู้ให้ให้สำคัญ^{๑๔} การเห็นหมู่คณะทำงานหนักพบอุปสรรคใด ๆ การช่วยเหลือ การให้ความใส่ใจแนะนำด้วยสติปัญญา มีน้ำจิตน้ำใจมุ่งช่วยเหลือ ไม่ถือว่าสักแต่ทำหน้าที่ยอมถือเป็นทานคือการให้ทั้งสิ้น

^{๑๐} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕ / ๑๘ / ๑๗.

^{๑๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕ / ๘๐ / ๘๕.

^{๑๒} พระมหาบุรุษ ชาติเมโธ, เก็บเพชรจากพระไตรปิฎก : ขุมทรัพย์จากชาดก, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๑-๑๐๒.

^{๑๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐.

^{๑๔} ชัยวัฒน์ อัมพพัฒน์ และวิธาน สุชีวงศ์, หลักการดำรงชีวิตในสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๐.

การที่ผู้นำมีใจเสียสละ หมายถึง ทาน^{๑๕} คือ การให้ พอให้แล้ว เขาได้สิ่งที่เขาต้องการ เขาก็จะมีความรักเราขึ้นมา การให้ทาน ไม่ได้หมายถึงการให้วัตถุสิ่งของ หรือเรียกว่า อามิสทาน แต่ตรงเพียงอย่างเดียว ยังหมายรวมถึง การให้ความรู้เป็นทานด้วย ถ้าเป็นความรู้ทางโลก เรียกว่า วิทยาทานถ้าเป็นความรู้ทางธรรมก็เรียกธรรมทาน^{๑๖}

นอกจากนี้ยังมีการให้ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง นั่นก็คือ การให้อภัย ไม่ถือโกรธเคืองกัน มีจิตเมตตา ประรณาดื้อต่อกันหรือเรียกว่าภัยทาน^{๑๗} คนเราอยู่ด้วยกันเป็นธรรมดาที่จะต้องมีการกระทบกระทั่งกันบ้าง ชัดใจกันบ้าง แต่เมื่อชัดใจกันแล้วควรต้องมีการให้อภัยกัน ให้เรามองแต่ข้อดีของเขาเมาก ๆ แล้วความไม่พอใจ ก็จะค่อย ๆ ลดลง จนหายไป เราก็จะมีแต่ความสุขใจ สบายใจ มีความรักความเมตตาที่พร้อมจะมอบให้กับทุกคน จะไปที่ไหนใคร ๆ ที่รัก

(๒) ปิยวาจา^{๑๘} หมายถึง การกล่าวคำพูดอันเป็นที่รัก วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดต็มน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะ อ่อนหวาน สมานสามัคคีให้เกิดไมตรี และความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐานจูงใจให้ยอมตาม เป็นคำพูดอันเป็นสุภาสิต เป็นคำที่สามารถเข้าถึงจิตใจของผู้รับฟัง วาจาลักษณะดังกล่าวมานี้เรียกว่า (ความมีวาจาอ่อนหวาน)^{๑๙} หลักการใช้วาจาที่ถูกต้องดังต่อไปนี้^{๒๐}

๑) วาจาจริง คือ คำจริงที่ควรพูดในพระพุทธศาสนาต้องเป็นคำที่ประกอบด้วยประโยชน์ โดยพิจารณาถึงความเหมาะสม

๒) วาจาอ่อนหวาน คือ เจรจาด้วยความอ่อนหวานอย่างบริสุทธิ์ใจ มีน้ำเสียงอ่อนโยน ฟังแล้วเกิดความพอใจ

๓) วาจา มีประโยชน์ คือ วาจาที่มีสาระประโยชน์แก่ผู้ฟัง ก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ และนำไปสู่การพัฒนาตนและสังคมต่อไป

ถ้าผู้นำหรือผู้ปกครองใช้สติฝึกควบคุมวาจาทุกประโยคที่ออกจากปากให้สุภาพ ตรงต่อกาลเวลาอันสมควร คำพูดนั้นย่อมเป็นปิยวาจา อันเป็นการสร้างความสามัคคีได้อย่างยิ่งยวด

^{๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐.

^{๑๖} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๙๘/๔๗๓.

^{๑๗} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๔๕/๑๐๗.

^{๑๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐.

^{๑๙} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๓๕๐/๓๓๗.

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๑/๑๓.

การมีคำพูดที่อ่อนโยน สละสลวย พูดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ เป็นคนไม่เหลาะแหละ มีวจีสุจริต พูดแล้วคนนิยมชมชอบ หมายถึง ปิยวาจา^{๒๑} คือ การพูดถ้อยคำที่เป็นที่รัก คำพูดนี้มีความสำคัญมาก จะทำให้คนรักเรา หรือเกลียดเราก็ได้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงให้หลักการพูดไว้ดังต่อไปนี้คือ

- ๑) ต้องเป็นคำจริง
- ๒) เป็นคำสุภาพอ่อนหวาน
- ๓) พูดแล้วก่อให้เกิดประโยชน์
- ๔) พูดด้วยจิตเมตตา
- ๕) พูดถูกกาลเทศะเป็นต้น^{๒๒}

การกล่าวคำปิยวาจา^{๒๓} นี้ ผู้นำหรือผู้ปกครองจะเป็นบุรุษก็ตาม จะเป็นสตรีก็ตามควรให้ความสำคัญในการพูด ปรับให้พอดี พอเหมาะพอเจาะ ก็จะทำให้เกิดคุณค่าและเสริมคุณค่าของตัวเองได้เป็นอย่างดี

(๓) อัตถจริยา^{๒๔} หมายถึง การประพฤตินำประโยชน์ คือ การชวนช่วยช่วยเหลือกิจการงานต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงการแก้ไข ปรับปรุง ส่งเสริมจริยธรรม เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ชักชวนกันประกอบกิจกรรมที่สร้างสรรค์ เป็นประโยชน์ในการพัฒนาจิตและปัญญา ดังพระพุทธพจน์ที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของผู้นำที่อุทิศตน เพื่อประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้อื่น เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มากเพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มากเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคลผู้เป็นเอกคือใคร คือ บุคคลผู้เป็นสัมมาทิฐิมีความเห็นไม่วิปริต บุคคลนั้นทำให้คนหมู่มากออกจากอสัทธิธรรมให้ตั้งอยู่ในสัทธิธรรม บุคคลผู้เป็นเอกนี้แล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๒๕}

อัตถจริยา คือ การประพฤตินำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สถานที่ แก่องค์กร แก่หมู่คณะ ธรรมส่วนนี้จะทำให้ผูกยึดน้ำใจซึ่งกันและกันอย่างยิ่ง การคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และอำนวยการประโยชน์แก่คนอื่นหมายถึง อัตถจริยา^{๒๕} คือ การทำตนให้เป็นประโยชน์ ในข้อนี้ แยกได้ ๒ ประเด็นคือ

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐.

^{๒๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๒๙/๓๔๖.

^{๒๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐.

^{๒๔} อ.อ. (ไทย) ๒๐/๓๐๙/๔๑.

^{๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐.

๑) การทำตัวของเราให้เป็นคนดีมีประโยชน์

๒) การสร้างประโยชน์ให้กับคนอื่น

การที่ผู้นำหรือผู้ปกครองจะต้องฝึกให้ตนเองเป็นคนมีประโยชน์ เพราะถ้าคนไหนเป็นคนที่มีประโยชน์ คน ๆ นั้นจะเป็นที่รักของคนอื่น ใคร ๆ ก็อยากเข้าใกล้ วิธีทำให้เราเป็นคนมีประโยชน์ ก็ทำได้ การหมั่นปรับปรุง พัฒนาความรู้ ความสามารถของเราให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปตลอดเวลา และต้องต้องทำควบคู่ไปกับการพัฒนาคุณธรรมด้วย เพราะเราจะเป็นคนเก่ง อย่างเดียวไม่พอแต่ต้องเป็นคนดีด้วย เมื่อเราฝึกตัวเองให้เป็นคนมีประโยชน์แล้ว ก็ต้องสร้างประโยชน์ให้ กับคนอื่น ด้วยให้ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีน้ำใจไมตรีต่อกัน เห็นอะไรช่วยได้ก็ช่วย ไม่นิ่งเฉยดูตาย ก็จะเป็นที่รักของคนทั่วไปแม้แต่ในสังคมที่ถูกยกย่องให้เกียรติยอมเป็นบุคคลที่ทำคุณประโยชน์แก่หมู่ชนนั้นๆ

เพราะฉะนั้น ผู้นำหรือผู้ปกครองจะเป็นบุรุษก็ตาม จะเป็นสตรีก็ตาม เมื่ออยู่ที่ใดควรทำตัวให้เกิดประโยชน์ และจะเป็นบุคคลที่น่ารักน่าเข้าใกล้และมีประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นอยู่เสมอ

(๔) สมานัตตตา^{๒๖} หมายถึง การทำตนเสมอต้นเสมอปลาย คือ ความปฏิบัติตนสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์ โดยร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี^{๒๗}

สมานัตตตา คือความเป็นคนผู้มีตนสม่ำเสมอ วางตนสม่ำเสมอ ดูหมิ่นคนอื่นไม่ถือตัว เพราะหน้าที่สูงกว่าใคร นั่นคือธรรมแห่งการยึดเหนี่ยวจิตใจกันอย่างยืดยาว

สังคหัตถุ ๔ เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรม คือ เป็นธรรมที่กลุ่มชนในที่ต่างๆ จักมีความเคารพซึ่งกันและกัน เพราะมีสังคหัตถุนี้ ผู้อยู่กันเป็นหมวดหมู่จึงเป็นเช่นยานพาหนะที่มีล้อ มีลิ้นสลัก ประกบล้ออยู่กับตัวรถ ทำให้แล่นไปได้ เพราะสังคหัตถุเป็นธรรมะอันสำคัญผู้นำทุกคนควรมี เมื่อมีแล้ว จะทำให้เกิดความเคารพซึ่งกันและกัน ไม่ทำให้เกิดการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ ซึ่งจักทำให้เกิดความสุขความเจริญในชีวิตและหน้าที่การงานในที่สุด

การที่บุคคลผู้มีมัยยัตถ์คือมีหลักปฏิบัติที่เหมาะสม สมเหตุสมผล มีความพอเพียงสม่ำเสมอ หมายถึง สมานัตตตา^{๒๘} การวางตนให้สม่ำเสมอ คือ การวางตัวของเราให้สมกับฐานะ

^{๒๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐.

^{๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๗-๑๖๘.

^{๒๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐.

และบทบาทของตัวเองเช่น เป็นพี่เป็นน้อง เป็นพ่อแม่ลูก เป็นสามีภรรยา เราก็วางตัวให้เหมาะสม พอติดตามนั้นตัวอย่างเช่น

๑)มีฐานะเป็นลูกศิษย์ก็เป็นพี่รักของคุณครู

๒)มีฐานะเป็นลูกก็เป็นลูกที่น่ารักของคุณพ่อคุณแม่

๓)ถ้าใครฐานะเป็นพี่ เราก็มีฐานะเป็นน้องที่ดีเป็นต้น

แต่ละบุคคลก็จะมีหลายฐานะในตัวเอง ดังนั้น เราจะต้องศึกษาว่า ในแต่ละฐานะที่เรา เป็นอยู่ มีหน้าที่อะไรบ้าง เมื่อศึกษาแล้วก็ต้อง ปฏิบัติตามหน้าที่นั้นให้สมบูรณ์ ถ้าทำได้เช่นนี้ เราก็จะเป็นที่รักของคนรอบข้าง นอกจากนี้ เราจะต้องทำตนให้เสมอต้นเสมอปลายด้วยคือ เราเคย วางตัวกับคนอื่นในทางที่ดีอย่างไร เราก็ยังคงปฏิบัติอย่างนั้นไม่เปลี่ยน แม้ว่าเราจะมีฐานะที่ดีแล้ว เราก็ไม่ลืมตัว หรือว่าเมื่อเราเห็นคนอื่นเขาได้ดี เราก็แสดงออกให้เขารับรู้ว่ามีมิตินิดกับเขา อย่างจริงใจ ไม่คิดกลั่นแกล้งใส่ร้ายป้ายสีเขา ถ้าผู้ใดทำได้อย่างนี้ รับรองได้ว่า ไม่ว่าจะไปถึงไหน ก็จะเป็นที่รักไปถึงที่นั่น จะเห็นได้ว่า สังคหวัตถุ ๔ เป็นธรรมะที่สำคัญมากต่อผู้นำหรือผู้ปกครองจะเป็นบุรุษก็ตามจะเป็นสตรีก็ตามและเป็นวิธีการครองใจคนชั้นเยี่ยมเลย

ฉะนั้นหลักสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้^{๒๙} จึงเป็นหลักธรรมสำคัญของผู้บริหารและ ผู้ปกครองในทุกระดับชั้น ตั้งแต่ระดับสูงสุดจนถึงระดับต่ำสุดในทุกสังคม

๓.๑.๓ อภัยทาน

อภัยทาน เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรม โดยใช้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งเพื่อจะนำไปสู่สันติภาพ กล่าวคือ การให้อภัยระหว่างบุคคลเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางสังคม การปฏิสัมพันธ์ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลการให้อภัย เป็นการตอบสนองทางแรงจูงใจ อารมณ์ การคิดและพฤติกรรม ให้มีแนวโน้มของการปรองดองความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมากขึ้น

ในงานานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมาย “อภัยทาน” ว่า การให้ความ ไม่มีภัย^{๓๐}

อภัยทาน เป็นการให้ที่เป็นมหาทาน คือ เป็นทานอันยิ่งใหญ่ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อภิสันทุตรความย่อว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทาน ๕ ประการนี้ เป็นมหาทาน ที่รู้กันว่าล้าเลิศ รู้กันมานานรู้กันว่าเป็นอริยวงศ์ เป็นของเก่า ในอดีตไม่ถูกลบล้าง

^{๒๙} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐-๕๑.

^{๓๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นาน มีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๓๑.

แล้ว ไม่เคยถูกลบล้าง ในปัจจุบันไม่ถูกลบล้าง ในอนาคตก็จักไม่ถูกลบล้าง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้รู้ คัดค้าน”^{๓๑}

พระสิริมังคลาจารย์ กล่าวถึง อภัยทาน ไว้ในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี^{๓๒}ว่า อริยสาวกยอมให้อภัย กล่าวคือ ย่อมทำอภัยทาน คือสมาทานวิริติ กล่าวคือ เบญจศีล ศีลชื่อว่าเป็นทาน โดยความเป็นอภัยทาน หรือเจตนาเป็นการงดเว้นด้วยการให้สภาวะที่ปลอดภัยหรือให้อภัย^{๓๒}

จะเห็นได้ว่า อภัยทานในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี หมายถึง การให้ในลักษณะของเจตนา เป็นเครื่องงดเว้นเป็นคุณธรรม เพราะหมายถึงเจตนาในการกระทำ มากกว่าเป็นการกระทำทางกาย วาจาในระดับทั่วไป การให้อภัยทานนั้นทำได้ทั้งแก่มนุษย์ด้วยกัน เช่น การให้อภัยโทษ การไม่ถือสาหาความ การไม่โกรธตอบบุคคลผู้โกรธหรือประทุษร้ายตอบบุคคลผู้ประทุษร้ายตนเอง และการให้อภัยแก่สัตว์ที่ตนได้มาด้วยประสงค์จะฆ่าให้ตาย หรือการให้อภัยแก่สัตว์ที่ตนต้องการเพื่อประโยชน์แก่ตน อภัยทานในความหมายทางพระพุทธศาสนามีความหมายที่กว้างและครอบคลุมมากกว่าความหมายทั่วไปที่เข้าใจกันว่า เป็นการหายโกรธหรือยกโทษให้เท่านั้น และจากความหมายของอภัยทานที่หมายถึง การรักษาศีล ๕ นั้น จึงสามารถที่จะให้อภัยทานได้อยู่ตลอดเวลา โดยไม่จำเป็นที่อภัยทานจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเวลาเราทะเลาะหรือมีปัญหาขัดแย้งกัน

ท่านพุทธทาสภิกขุได้ให้ความหมายของอภัยทานว่า หมายถึง ให้อภัย แปลว่า ไม่ต้องกลัว ให้อภัย คือเราให้ความไม่ต้องกลัวแก่บุคคลนั้น ให้ได้ทั้งทางกาย ให้ได้ทั้งทางวาจา ให้ได้ทั้งทางจิตใจ ทางร่างกาย เขามาขอขมาขอภัยเราก็รับ ทางวาจา บอกอโหสิกรรม ทางจิตใจ เราก็สลัดความโกรธ ความอาฆาตจองเวรอย่างนี้ เรียกว่า อภัยทาน^{๓๓} พร้อมกับได้แยกประเภทอภัยทานว่า มีอยู่ ๓ ประเภท คือ

๑) การให้อภัยโทษ ให้ขมาโทษ คือยอมรับการขมาโทษ เรียกว่า ให้อภัยโทษ

๒) การไม่เบียดเบียน ไม่ประทุษร้ายใคร จงเป็นอยู่อย่างไม่เบียดเบียน อย่างไม่ประทุษร้ายใคร ที่เรียกกันว่า “ศีล” ศีล คือ อภัยทาน เราไม่ประทุษร้าย ไม่เบียดเบียนแก่ชีวิตแก่ร่างกาย หรือแก่น้ำใจ ไม่เบียดเบียนเนื้อตัวของใคร ไม่เบียดเบียนจิตใจของใคร ไม่ทำลายชีวิตของใครทุกระดับ นับตั้งแต่สัตว์เดรัจฉานขึ้นมา จนถึงมนุษย์ จนกระทั่งเทวดา หรือพรหม

๓) การแผ่เมตตาจิตอยู่เป็นปกติ ทุกวัน ทุกคืน ทุกลมหายใจเข้าออก ซึ่งเป็นการให้อภัยทานที่ไม่ต้องลงทุนสักสตางค์หนึ่ง ถ้าเราต้องสร้างโบสถ์หลังหนึ่งต้องเสียหลาย

^{๓๑} อดฺ. อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๓๐๐-๓๐๑.

^{๓๒} มงค. (ไทย) ๓/๒, ๒๔๗-๒๔๘.

^{๓๓} พุทธทาสภิกขุ, **ทาน ศีล ภาวนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๓), หน้า ๒๔.

แสน แต่ว่าการทำอภัยทานประเภทนี้ ไม่ต้องให้สตางค์สักสตางค์หนึ่งก็ทำได้ แล้วยังจะมีผลสูงกว่าเสียด้วย^{๓๔}

การให้อภัยทานนั้นเป็นการสร้างพื้นที่ให้อารมณ์ที่เป็นกุศล เจริญงอกงามในจิตใจ ออกจากกับดักของความโกรธ จิตจะเบาสบายเป็นอิสระทันที เท่ากับเป็นการพัฒนาคุณภาพของจิต เพราะเป็นการชำระล้างสิ่งเศร้าหมองของจิต ทำให้จิตนั้นบริสุทธิ์ผ่องใส อภัยทานนั้นจึงเปรียบเสมือนน้ำที่จะไปดับไฟภายในจิตใจที่เต็มไปด้วยความโกรธแค้น เต็มไปด้วยความอาฆาตพยาบาท ซึ่งนอกจากตัวเรานั้นจะทำร้ายตัวเองอย่างเต็มที่แล้ว จิตใจที่เต็มไปด้วยความโกรธ ยังจะมีพลังอำนาจในการสั่งการบุคคลให้มีพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้อง ทำร้ายผู้อื่นได้ง่ายอีกด้วย^{๓๕}

การให้อภัยมิใช่การลืมอดีต แต่เป็นการไม่ยินยอมให้เหตุการณ์ในอดีตมาทำให้เราต้องทุกข์อีกต่อไป สามารถนำอดีตมาใช้เป็นเครื่องเตือนใจว่าการบ่มเพาะความโกรธความเกลียดนั้น ล้วนทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกคนต้องเป็นทุกข์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวเราเอง การเรียนรู้ที่จะให้อภัยแก่ผู้ที่ทำร้ายเรานั้น จะทำให้เรารู้สึกผ่อนคลาย ทั้งยังเป็นการถอดถอนความยึดมั่นถือมั่นที่เคยมีในใจเราให้เบาบางลง แม้การให้อภัยจะเป็นเรื่องยาก แต่การมีชีวิตอยู่ด้วยจิตใจที่เต็มไปด้วยความโกรธแค้นพยาบาทกลับเป็นเรื่องที่ยากลำบากกว่า เพราะคนเหล่านั้นจะมีชีวิตอยู่โดยปราศจากความสุขและความเบิกบานใจ การรู้จักให้อภัยด้วยความมีเมตตาอย่างแท้จริงเท่านั้นจึงจะเยียวยาให้กลับเป็นปกติสุขอีกครั้งหนึ่ง

จากประเด็นของหลักธรรมที่นำเสนอมาแล้ว สรุปได้ว่า หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรม ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในแง่ของธรรมนั้น เป็นการแก้ปัญหาความขัดแย้งในลักษณะทั่วไปซึ่งครอบคลุมถึงทุกสังคม ทั้งสังคมพระภิกษุสงฆ์และสังคมของคฤหัสถ์

จะเห็นได้ว่า หลักธรรมที่กล่าวมาแล้วข้างต้นสามารถเชื่อมโยงกับการแก้ปัญหาสำหรับนักปกครองหรือ การปฏิบัติการไร้ความรุนแรงเข้ากับวิธีการดำรงชีวิตอย่างสงบ และกระบวนการสร้างปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา การจะมีชีวิตอยู่ในโลกอย่างสงบสุขได้นั้น จึงต้องนำธรรมะมาใช้เป็นหลักในการสร้างสังคมสันติภาพ แต่ต้องเป็นการกระทำอย่างมีสติเพื่อส่งเสริมการพัฒนาชีวิต จิตวิญญาณ และการสร้างความผาสุกขึ้นในสังคม จากการนำเสนอมาข้างต้นแล้วนั้น สรุปได้ว่าหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาสามารถสร้างสันติให้เกิดขึ้นได้ทั้งในระดับบุคคล ระดับปฏิบัติการ และระดับโครงสร้าง อันเป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^{๓๕} กชริรา เทียนส่องใจ, “การศึกษาวิเคราะห์อภัยทานเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๗.

๓.๒ หลักธรรมสนับสนุนต่อทศพิธราชธรรม

หลักธรรมสนับสนุนต่อทศพิธราชธรรม เป็นการกล่าวถึงหลักธรรมสนับสนุนต่อทศพิธราชธรรมตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งออกเป็น หลักสัปปริสธรรม ๗ ราชูปริหานิยธรรม ๗ ประการ ขรवासธรรม ๔ พรหมวิหาร ๔ และสาราณียธรรม ๖ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๓.๒.๑ หลักสัปปริสธรรม ๗

หลักสัปปริสธรรม ๗ เป็นหลักธรรมสนับสนุนต่อทศพิธราชธรรม และเป็นหลักธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับบุคคลที่เป็นผู้นำต่าง ๆ ต้องมีหลักธรรมดังกล่าวจึงจะทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้นำที่ดีได้ตามหลักพระพุทธศาสนา สัปปริสธรรม ๗ หมายถึง ธรรมของสัปปริสชนคือ คนดี หรือธรรมของผู้ดี^{๓๖} เป็นการแสดงถึงความยึดหยุ่นของผู้บริหาร, การใช้เหตุผล, การรู้จักประมาณตน, การรอจังหวะเวลา ตลอดจนไปจนถึงการรู้จักภูมิหลังของสังคมชุมชน เป็นธรรมของผู้สงบ ซึ่งหมายถึงผู้มีกาย วาจา ใจสงบเยือกเย็น เราจะเป็นคนสมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นคนเต็มคน ผู้สามารถนำหมู่ชนและสังคมไปสู่สันติสุขและความสวัสดิ์ เมื่อประพุดติธรรม ๗ ประการคือ

(๑) เป็นธัมมัญญู หมายถึง ผู้รู้จักเหตุ^{๓๗} คือ รู้กฎแห่งธรรมชาติ รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล คือ รู้หลักและรู้จักเหตุ และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล รู้ว่าจะต้องกระทำเหตุอันนี้ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ จึงจะทำให้เกิดผลที่ต้องการอันนั้น คือรู้หลักความจริงของธรรมชาติ รู้หลักการ กฎเกณฑ์แบบแผนหน้าที่ ซึ่งจะเป็เหตุให้กระทำการได้สำเร็จผลตามความมุ่งหมายเช่น รู้ว่าการทำความดี เป็นเหตุทำให้ได้รับความสุขความเจริญ^{๓๘}

(๒) เป็นอัตถัญญู หมายถึง ผู้รู้จักผล^{๓๙} คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย คือ รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ หรือ ความเป็นไปตามหลักของหลักธรรมหรือหลักการ กฎเกณฑ์ หน้าที่ รู้ผลที่ประสงค์ของกิจที่จะกระทำ เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภาชิตข้อนั้นๆ มีความหมายว่าอย่างไร หลักนั้นๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร แล้วจะบังเกิดผล

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๐

^{๓๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.

^{๓๘} ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ , จริยศาสตร์และจริยธรรม เพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม, ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖๖.

^{๓๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.

อะไรบ้าง เช่น ฝึกู้ว่าธรรมที่ตนศึกษาและปฏิบัตินั้นๆ มีความหมายและความมุ่งหมายอย่างไร ตลอดจนรู้จักประโยชน์ที่เป็นจุดหมายหรือสาระของชีวิต

(๓) เป็นอัตตัญญู หมายถึง ผู้รู้จักตน^{๔๐} คือ รู้ว่าตัวเรา มีฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เท่าไร อย่างไร ตามเป็นจริง เพื่อประพฤติปฏิบัติได้เหมาะสมและให้เกิดผลดี และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป เช่นฝึกู้ว่าตนมี ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญาและปฏิภาณแค่ไหน

(๔) เป็นมัตตัญญู หมายถึง ผู้รู้จักประมาณ^{๔๑} คือรู้จักความพอเหมาะพอดี เช่น ฝึกู้จักประมาณในการรับ และการบริโภคปัจจัยสี่ คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น

(๕) เป็นกาลัญญู หมายถึง ผู้รู้จักกาลเวลา^{๔๒} คือ รู้ระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการ ประกอบกิจการงาน เช่น ให้ตรงเวลา เป็นเวลา ทันเวลา พอเวลา เหมาะเวลา รู้ว่าเวลาไหน ควรทำอะไร รู้จักเวลาเรียน เวลาทำงาน เวลาพักผ่อน เป็นต้น

(๖) เป็นปริสัณญู หมายถึง ผู้รู้จักชุมชน^{๔๓} คือ รู้จักบริษัท รู้จักถิ่น ที่ชุมนุม ที่ประชุม รู้กิริยามารยาท ระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมประเพณี และข้อควรรู้ควรปฏิบัติอื่นๆ ที่จะประพฤติ ต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา ต้องทำกิริยา ต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้

(๗) เป็นปุคคลัญญู หมายถึง ผู้รู้จักบุคคล^{๔๔} คือ รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล โดย อหยาศัย ความสามารถ และคุณธรรมว่า ใครยิ่งหรือหย่อนอย่างไร เพื่อปฏิบัติต่อผู้นั้นโดยถูกต้อง เช่น ควรคบหรือไม่ จะเกี่ยวข้อง จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี^{๔๕}

สรุปความว่า หลักสัปปุริสธรรม เป็นหลักธรรมสนับสนุนต่อทศพิธราชธรรม หลักธรรม สำหรับผู้นำหรือนักปกครองที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า แต่ละหลักธรรมสอนให้ผู้นำหรือนัก ปกครองมีคุณสมบัติในการทำงาน เพื่อความสำเร็จที่ตั้งอยู่บนความถูกต้อง และเป็นมิตรต่อบุคคล อื่น ซึ่งแยกออกเป็น ๒ ส่วนคือ

^{๔๐} อ่างแล้ว.

^{๔๑} อ่างแล้ว.

^{๔๒} อ่างแล้ว.

^{๔๓} อ่างแล้ว.

^{๔๔} อ่างแล้ว.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมานุญชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔-๑๖.

(๑) หลักธรรมในการสร้างความสำเร็จ จะประกอบด้วยองค์ธรรมในการสร้างปัญญา มีความเพียร และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่น

(๒) หลักธรรมในการบริหารปกครอง ที่เน้นไปในการปฏิบัติตนอยู่ในธรรม มีการเสียสละ ปฏิบัติงานด้วยความชอบธรรม ซื่อสัตย์ และเห็นใจผู้อื่น ซึ่งทุกหลักธรรมจะเอื้อประโยชน์แก่กันและกัน การปฏิบัติตนให้ถูกต้องสมควรแก่กาล ผู้นำต้องเลือกที่จะนำข้อธรรมแต่ละข้อมาประยุกต์ให้เหมาะสมด้วย จึงจะเกิดประโยชน์สูงสุด

๓.๒.๒ ราชอปริหานิยธรรม ๗ ประการ

ราชอปริหานิยธรรม ๗ ประการ^{๔๖} เป็นหลักธรรมสนับสนุนต่อทศพิธราชธรรม และเป็นหลักธรรมสำหรับนักปกครองที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่คิชฌกูฏปัพพตมหาวิหาร^{๔๗} ทรงแสดงธรรมเรื่องราชอปริหานิยธรรมแก่วัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์ของพระเจ้าอชาตศัตรู พระพุทธองค์ได้ตรัสกับพระอานนตถึงราชอปริหานิยธรรม ๗ ประการคือ

(๑). หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ
 (๒). พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ
 (๓). ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ ถือปฏิบัติมั่นตามวัชซีธรรม ตามที่วางไว้เดิม

(๔). ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง

(๕). บรรดาकुสตรีกุลกุมารทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรือถูกคร่ำครวญใจ

(๖). เคารพสักการบูชาเจดีย์ (ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่างๆ) ของวัชชี (ประจำชาติ) ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยให้เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป

(๗). จัดให้ความอารักขา คุ่มครอง ป้องกัน อันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย (ในที่นี้กินความกว้าง หมายถึงบรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไป) ตั้งใจว่า ขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมิได้มา พึงมาสู่แคว้นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่ในแคว้นแคว้นโดยผาสุก^{๔๘}

เมื่อพระพุทธองค์แสดงธรรมจบวัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์แคว้นมคธมีใจยินดี ชื่นชมพระดำรัสของพระพุทธเจ้าแล้วทูลลากลับกรุงราชคฤห์

^{๔๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๗๘.

^{๔๗} อัง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๒๒/๓๒.

^{๔๘} อัง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๒๒/๓๕.

ส่วนพระเจ้าอชาตศัตรู^{๔๙} กษัตริย์กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ทรงก่อกำแพงไปตีเมืองไพศาลีต้องล่าทัพพราชัย ถึง ๓ ครั้ง เพราะกษัตริย์ลิจฉวีเคารพมั่นอยู่ในลิจฉวีราชปรีธานิยธรรม ซึ่งเป็นหลักธำรงหลังพระเจ้าอชาตศัตรูทรงส่งวัสสการพราหมณ์^{๕๐} ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามถึงเหตุที่กษัตริย์ลิจฉวีทรงอนุภาพรักษาราชอาณาจักรไว้ได้ และเหตุที่กษัตริย์ลิจฉวีจะเสื่อมอนุภาพเสียเอกราชในกาลต่อไป พระพุทธองค์ทรงรับสั่งว่า ตราบใดที่กษัตริย์ลิจฉวียังมั่นอยู่ในสามัคคีธรรมแล้ว^{๕๑} ตราบนั้นจะไม่มีผู้ใดไปทำความพราชัยให้แก่กษัตริย์ลิจฉวีเป็นอันขาด ครั้นพระเจ้าอชาตศัตรูทรงทราบเช่นนั้น ทรงเปลี่ยนแผนการณตีเมืองไพศาลีด้วยแสนยานุภาพที่ทรงใช้มาแล้ว ไม่ได้ผล มาเป็นแผนการทำลายความสามัคคีของกษัตริย์ลิจฉวีตามพระพุทธพยากรณ์

หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วไม่นาน พระเจ้าอชาตศัตรูได้อุบายวางแผนการทำลายความสามัคคีของเหล่ากษัตริย์ลิจฉวี โดยส่งวัสสการพราหมณ์เข้าไปอยู่ในเมืองไพศาลีปลุกปั่น ยุแหย่ ให้กษัตริย์ตลอดนักรบทั้งหลายแตกร้างกันหมด ทำลายความสามัคคี และความเคารพเชื่อถือกัน ในที่สุดพระเจ้าอชาตศตรูก็ยกกองทัพเข้ายึดเมืองไพศาลีได้อย่างง่ายดาย ไม่ต้องเสียชีวิตทหารแม้แต่คนเดียว เพราะกษัตริย์เจ้าลิจฉวีทั้งหลายไม่ปฏิบัติตามราชขอปรีธานิยธรรม ๗ ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญสำหรับนักปกครอง แตกความสามัคคีกันเองทำให้ที่สุดพระเจ้าอชาตศตรูก็ยกกองทัพเข้ายึดเมืองไพศาลีได้อย่างง่ายดาย

ส่วนภิกขุขอปรีธานิยธรรม ๗ ประการ^{๕๒} เป็นหลักธรรมเดียวกันกับขอปรีธานิยธรรมเมื่อภิกษุทั้งหลาย ปฏิบัติตามภิกขุขอปรีธานิยธรรม ๗ ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับการปกครองคณะสงฆ์แล้วจะไม่มี ความเสื่อมเลย เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งพระศาสนาฝ่ายเดียว เป็นหลักธรรมสำหรับนักปกครอง เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงความเป็นพี่เป็นน้องกัน โดยไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะเคารพกันตามหลักอาวุโส หรือ ภารตภาพ คือ สหธรรมิกผู้ปฏิบัติธรรมร่วมกันควรมีธรรมนี้

๓.๒.๓ ขรรวาสธรรม ๔

ขรรวาสธรรม ๔^{๕๓} คือ เป็นหลักธรรมสนับสนุนต่อทศปรีชาธรรม และเป็นหลักธรรมสำหรับนักปกครอง เป็นหลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือน เรียกว่า ขรรวาสธรรม ความปรารถนาของผู้

^{๔๙} ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๒/๗๗.

^{๕๐} ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๓/๗๗.

^{๕๑} ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔/๗๘.

^{๕๒} ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๑/๗๗.

^{๕๓} วิ.ม. (ไทย) ๑/๘๔/๗๕.

ครองเรือน ย่อมปรารถนาที่จะให้ชีวิตในครอบครัวมีความราบรื่น ไม่ต้องการให้เกิดความแตกแยก หรือทะเลาะเบาะแว้ง อันนำมาซึ่งความร้าวฉาน ถ้าบุคคลผู้อยู่ร่วมกันในแต่ละฝ่ายมีความรู้สึกสำนึกในอุปการคุณของกันและกัน ย่อมทำให้มีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สามารถที่จะป้องกัน และแก้ไขปัญหาต่างๆ ไม่ให้เกิดขึ้นได้ ขรവാสธรรมนั้น มี ๔ ประการ ได้แก่

๑). สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ ต้องมีความซื่อสัตย์ต่อกัน ซื่อสัตย์ต่อตนเอง ไม่ฝืนทำชั่วทั้งปวงและซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น ไม่โกหกหลอกลวง มีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ มีความรับผิดชอบ ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่พึงตามตามสัจจะแห่งธรรม

๒). ทมะ คือ ความข่มใจ ฝึกตนเองให้ข่มใจไม่ให้โกรธ ข่มใจไม่ให้หลงมัวเมาในสิ่งไม่ดี สิ่งที่จะเป็นเหตุให้เกิดความไม่สงบสุขขึ้น สิ่งใดที่เห็นว่าเป็นสิ่งไม่ดี ต้องข่มใจที่จะไม่ทำ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัวเข้ากับการทำงาน และสิ่งแวดล้อมได้ดี ตลอดถึงแก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดียิ่งขึ้นอยู่เสมอ

๓). ขันติ ความอดทน ต้องมีความอดทนต่อความยากลำบากที่เกิดขึ้นจากการอยู่ร่วมกับคนอื่น อดทนต่อความยากลำบากในการประกอบอาชีพ อดทนต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่สร้างความลำบาก ขัดเคืองให้เกิดขึ้นทั้งร่างกายและจิตใจมุ่งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

๔). จาคะ คือ เสียสละ เสียสละทรัพย์สินเงินทอง เสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อบุคคลผู้มีพระคุณ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือคนอื่น บำเพ็ญประโยชน์ สละโลก ละทธิมานะ ร่วมงานกับคนอื่นได้ มีใจกว้างขวาง ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตน^{๕๔}

สรุปได้ว่า ขรവാสธรรม ๔ เป็นหลักธรรมสนับสนุนต่อทศพิธราชธรรม และเป็นหลักธรรมสำหรับนักปกครอง โดยธรรมะสำหรับผู้ครองเรือนทำให้มีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สามารถที่จะป้องกันและแก้ไขปัญหาต่างๆ ไม่ให้เกิดขึ้นได้ เป็นหลักธรรมที่มีความรับผิดชอบ ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่พึงตามตามสัจจะแห่งธรรม

๓.๒.๔ พรหมวิหาร ๔

พรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมสนับสนุนต่อทศพิธราชธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโปรดพุทธบริษัท เกี่ยวกับหลักธรรมที่ส่งเสริมความดีด้านการปกครองไว้หลายพระสูตร ซึ่งสามารถนำมาประมวลและบูรณาการให้เหมาะสมกับผู้ผู้นำในการนำมาเป็นหลักการในการบริหาร ให้เกิดธรรมาภิบาลในการบริหารปกครององค์กร ผู้ปกครองต้องรู้จักผูกใจคนให้รักและนับถือด้วย

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๐.

สังคหธรรมคือเผื่อแผ่ให้กัน พุดจาอ่อนโยนไพเราะ ช่วยเหลือไม่ดูดยาว วางตนสมฐานะ ไม่ถือตัว เพราะหลักธรรมตามืออยู่ว่า ถ้ามีความรักความนับถือแล้ว ก็มีกำลังใจช่วยตัวเอง โดยไม่ต้องออกปาก และยอมให้ใช้ โดยความเต็มใจปราศจากรังเกียจ^{๕๕}

พรหมวิหาร หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักเพื่อกำกับความประพฤติ^{๕๖} บางครั้ง ท่านเรียก พรหมวิหาร อีกชื่อหนึ่งว่า อัปมัญญา หมายถึง ธรรมที่พึงแผ่ออกไปในสัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย โดยมีจิตสม่ำเสมอทั่วกัน ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต ดังใจความแห่งพระบาลีว่าความเป็นพรหมวิหารในคุณชาติมีเมตตาเป็นอาทินันพิงทราบ (ว่าเป็น) เพราะอรรถว่า เป็นธรรมประเสริฐ และเพราะมีความเป็นธรรมหาโทษมิได้ แท้จริง ธรรมเหล่านั้น จัดว่าเป็นวิหารธรรมอันประเสริฐเพราะภาวะที่เป็นความปฏิบัติชอบในสัตว์ทั้งหลาย อนึ่ง พรหมทั้งหลายเป็นผู้มีจิตหาโทษมิได้อยู่ฉัณใด พระโยคีทั้งหลาย ผู้ประกอบด้วยธรรมเหล่านั้น ก็เป็นผู้มีจิตเสมอด้วยพรหมอยู่เท่านั้น เพราะเหตุนั้น ธรรมเหล่านั้น ท่านจึงเรียกว่าพรหมวิหาร เพราะอรรถว่าเป็นธรรมประเสริฐ และความเป็นธรรมหาโทษมิได้^{๕๗}

ในพระสูตรต้นตปิฎกและอรรถกถาระบุความหมายของคำว่า “พรหม” ไว้ว่า “พรหมามาตาบิดโร” (มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตร) คำว่า พรหม เป็นชื่อของท่านผู้ประเสริฐ และมารดาบิดาได้ชื่อว่าพรหม เพราะท่านประพฤติคุณธรรม ๔ ประการที่เรียกว่า พรหมวิหาร ๔ ซึ่งมีการแปลไว้หลายความหมาย เช่น คำว่า อัปมัญญา^{๕๘}

ตามคำอธิบายของพระพุทธโฆษาจารย์ คำว่า “พรหม” หมายถึง “ยอดเยี่ยม” “ดีเลิศหรือสูงสุด”^{๕๙} ซึ่งแสดงถึงสภาวะที่ไม่ผิดพลาดสะอาดและบริสุทธิ์จัดเป็นภาวะของพรหมที่ดีที่สุดด้วยเหตุผล คือ เป็นความประพฤติที่เหมาะสมและสมบูรณ์ของคนหนึ่งๆ ที่มีต่อบุคคลอื่นกล่าวโดยสรุปพรหมวิหารมี ๒ ความหมายคือ

^{๕๕} สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร), **หลักธรรมในการปกครอง, หนังสือพิมพ์รายเดือน ธรรมลีลา** (กันยายน ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔๘.

^{๕๗} วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๒๖๘/๓๕๒.

^{๕๘} อัปมัญญา ๔ คือ พรหมวิหาร ๔ ๑. เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข ๒. กรุณา ความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ ๓. มุทิตา ความยินดีในเมื่อผู้อื่นมีสุข ๔. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลางไม่เอนเอียงเพราะรักเพราะชัง) ที่ชื่อว่าอัปมัญญาเพราะแผ่ไปโดยไม่ประมาณในสัตว์ในบุคคล ไม่จำกัดขอบเขต ขุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๓๘๖/๙๘.

^{๕๙} วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๒๖๘/๓๕๒.

(๑) พรหม หมายถึง ผู้ที่อยู่ในพรหมโลก อันได้แก่ พระพรหมทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ภายใต้ อิทธิพลความคิดที่บริสุทธิ์ ดังนั้นผู้ปฏิบัติก็มีมาตรฐานที่ได้เจริญภาวนาโดยเพ่งถึงพระพรหมย่อมดำรง ชีพอยู่เหมือนพระพรหม

(๒) วิหาร หมายถึง แบบแห่งการดำรงชีพที่บริสุทธิ์ทางศาสนา เช่น คำว่า “ทิพวิหาร” ซึ่งหมายถึง การดำรงชีพอย่างเทพหรือชีวิตในสวรรค์ และ “อริยวิหาร” ซึ่งหมายถึง การดำรงชีพที่ ประเสริฐ นอกจากนี้ ท่านยังอธิบายว่า คำว่า “พรหม” หมายถึง ผู้ประเสริฐ คำว่า “วิหาร” หมายถึง ความเป็นอยู่ประเสริฐด้วยอัปมัญญา ๔ เมื่อกล่าวรวมกันจึงหมายถึงความเป็นอยู่ที่ ประเสริฐของบุคคลผู้ประเสริฐชื่อว่า พรหมวิหาร พรหมวิหาร มีองค์ประกอบ ๔ ประการ ได้แก่

(๑) เมตตา หมายถึง ความรักใคร่ปรารถนาให้คนอื่นมีความสุข^{๖๐} มีจิตอันแผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์ สัตว์ทั่วหน้าและเป็นความรักใคร่ที่ปราศจากราคะความกำหนัด เช่น ความรักระหว่างมารดาบิดากับบุตรธิดา คุณค่าของการเจริญเมตตาพรหมวิหารนี้ เท่าที่เห็น ๆ คือว่า หากมนุษย์ซึ่งเป็นแต่ละหน่วยของสังคมและประเทศชาติ มีเมตตาพรหมวิหารต่อกันมาก เพียงใด มนุษย์ก็ยังมีแต่ความสันติสุขและร่มเย็นเพียงนั้น นอกจากนี้ การเจริญเมตตาเป็นประจำ ยังได้อานิสงส์ ๑๑ ประการดังที่พระพุทธองค์ไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติ อันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้ เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ให้ตั้งมั่นโดยลำดับ สังสมดีแล้ว ปรารถด้วยดีแล้ว พึงหวังอานิสงส์ ๑๑ ประการ คือ

- ๑) กลับเป็นสุข
- ๒) ตื่นเป็นสุข
- ๓) ไม่ฝันร้าย
- ๔) เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย
- ๕) เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย
- ๖) เทวดาทั้งหลายรักษา
- ๗) ไฟ ยาพิษ หรือศัสตรา กล้ำกรายไม่ได้
- ๘) จิตตั้งมั่นได้เร็ว
- ๙) สิ้นน้ำสลดใส
- ๑๐) ไม่หลงลืมสติตาย
- ๑๑) เมื่อยังไม่แทงตลอดคุณวิเศษอันยอดเยี่ยม ย่อมเข้าถึงพรหมโลก^{๖๑}

^{๖๐} ชุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๓๘๖/๔๘.

^{๖๑} อัง.เอภาทสก. (ไทย) ๒๔/๑๕/๔๒๕-๔๒๖.

(๒) กรุณา หมายถึง ความสงสารคิดช่วยให้คนอื่นพ้นทุกข์^{๖๒} ใฝ่ใจในอันที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ คือ ความเอ็นดูพอใจในการช่วยเหลือให้ผู้อื่นได้รับความสุขโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ความปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นได้พ้นทุกข์ ก็มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ให้พิจารณาถึงความทุกข์ โศกหรือโรคภัยที่ตนเองหรือผู้อื่นได้รับอยู่ก็ดี หรือแม้แต่ภัยในวัฏฏะ^{๖๓} ได้แก่ กิเลสวัฏฏ กรรมวัฏฏ ที่เห็นมีอยู่ในสรรพสัตว์ทั้งหลายที่ยังไม่ได้บรรลุมรรคผล นิพพานก็ดี เราก็ตัดตนไว้เป็นพยานว่า เราปรารถนาที่จะพ้นทุกข์และภัยเช่นนั้น ใฝ่ใจในจะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์^{๖๔} และขอให้ผู้อื่นหรือสรรพสัตว์อื่นทั้งหลายซึ่งเป็นที่ยรัก ที่ไม่รักไม่ชัง ที่เคยชัง และที่เคยมีเวรต่อกัน ขอให้เขาเหล่านั้นจงพ้นจากความทุกข์ โศก โรค และเวรภัย ตลอดทั้งภัยจากวัฏฏะเสียทั้งสิ้น โดยตั้งจิตอธิษฐานตั้งความปรารถนาไว้เสมอ สำหรับผู้ที่เจริญจิตตภาวนาแล้ว และได้เจริญภาวนาจนปัญญาเจริญขึ้น จากการที่ได้ทั้งรู้และทั้งเห็น อริยสัจ คือ ซึ่งทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ ความเดือดร้อน ปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและประสบอยู่โดยธรรมดา รู้เห็นประจักษ์กันอยู่ทุกคนแล้ว ต่อจากนั้นจึงสาวหาเหตุที่ยากลึกซึ่งและทางแก้ไขต่อไป^{๖๕}

(๓) มุทิตา หมายถึง ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข^{๖๖} มีความเจริญองงามยิ่งขึ้นไป ความยินดีพอใจในการช่วยเหลือ ให้ผู้อื่นได้รับความสุขความเจริญ หรือผู้ที่เขามีความสุขความเจริญอยู่แล้ว ซึ่งตรงข้ามกับความริษยา ให้พิจารณาถึงสุขสมบัติและคุณสมบัตินั้นทั้งในระดับ โลภียสมบัติและโลกุตตรสมบัติ ตนไม่ประสงค์จะพลัดพรากจากสุขสมบัติและคุณสมบัตินั้นเพียงใด และปรารถนาที่จะให้เจริญรุ่งเรืองในสุขสมบัติและคุณสมบัติ ตั้งแต่โลกียสมบัติไปจนถึงโลกุตตรสมบัติ ยิ่งๆ ขึ้นไป จนตราบเท่าบรรลุมรรค ผล นิพพาน เพียงใด ก็ตั้งความปรารถนานั้น แม้มุทิตาจิตไปยังสรรพสัตว์อื่นทั้งหลาย จงดำรงอยู่ในสุขสมบัติและคุณสมบัตินั้น อย่าได้พลัดพรากจากสุขสมบัติและคุณสมบัตินั้น และขอจงให้มีแต่ความเจริญรุ่งเรืองต่อ ๆ ไปจากโลกียสมบัติไปจนถึง โลกุตตรสมบัติ^{๖๗} ดังเช่นที่ตนเองปรารถนาเช่นเดียวกันด้วยกันหมดทั้งสิ้น

^{๖๒} ชุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๓๘๖/๔๘.

^{๖๓} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๘๔/๒๐๙.

^{๖๔} พระมหาทวิ มหาปาณโณ, ผศ.ดร., ความงามในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕, หน้า ๒๒๒.

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๔๐.

^{๖๖} ชุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๓๘๖/๔๘.

^{๖๗} สารตถ. ฎีกา. (บาลี) ๓/๒๕๗/๓๖๓.

(๔) อุเบกขา หมายถึง ความมีใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงเพราะรักเพราะชัง^{๖๘} อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นถึงสภาวะที่สัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นไปตามกรรมของตน เมื่อตั้งความปรารถนา แผ่เมตตา กรุณา และมุทิตา อันได้แก่ ความปรารถนาที่จะให้ทั้งตนเองและผู้อื่นเป็นสุข และอย่าได้พลัดพรากจากความสุขนั้น ขอจงปราศจากทุกข์ โศก และโรครภัย และขอจงรักษาตนให้พ้นทุกข์ภัยทั้งหลายแล้ว ดังพระพุทธพจน์ว่า มาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน^{๖๙}

เมื่อพิจารณาเห็นความจริงตามกฎแห่งกรรมดังนี้แล้ว จิตใจที่เปี่ยมด้วยเมตตา กรุณา และมุทิตา แต่ยังคงกระเพื่อมฟุ้งอยู่ ด้วยความรู้สึกลังเลสงสัยผู้อื่นหรือสัตว์อื่นที่กำลังได้รับความทุกข์เดือดร้อนอยู่ ซึ่งตนหมดหนทางที่จะช่วยเหลือได้อีกต่อไปแล้วก็ดี หรือความกระเพื่อมฟุ้งเพราะความยินดีอย่างมากที่เห็นผู้อื่นได้ดีมีสุขก็ดี จะค่อยๆ ระวังลงด้วยปัญญายังรู้ในกฎแห่งกรรมตามธรรมชาติ จิตใจก็จะมัธยัสถ์ เป็นกลาง วางเฉย ไม่ยินดียินร้ายในความทุกข์และความสุข ของทั้งตนเองและผู้อื่น

สรุปความว่า พรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมสนับสนุนต่อทศพิธราชธรรม และเป็นหลักธรรมสำหรับผู้นำหรือนักปกครองที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า แต่ละหลักธรรมสอนให้ผู้นำหรือนักปกครองมีคุณสมบัติในการทำงาน เพื่อความสำเร็จที่ตั้งอยู่บนความถูกต้อง และเป็นมิตรต่อบุคคลอื่น

๓.๒.๕ หลักสาราณียธรรม

หลักสาราณียธรรม เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรม คือ ธรรมเป็นเหตุหรือเป็นที่ตั้งแห่งการระลึกถึงกัน โดยทรงย้ำว่าหลักคำสอนดังกล่าวจะทำให้เป็นที่รัก เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อการอนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคี เพื่อความเป็นอันเดียวกันมี ๖ ประการ คือ

(๑) เมตตากายกรรม การเข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อน สพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับ เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่ เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน กล่าวคือ

^{๖๘} ชุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๓๘๖/๔๘.

^{๖๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙/๓๕๐.

มีการตั้งกายกรรมต่อเพื่อนร่วมชาติ แม้จะต่างเชื้อชาติ ต่างศาสนา ต่างวรรณะ ด้วยการช่วยเหลือ ด้วยการบำเพ็ญประโยชน์ การไม่ทำร้าย การไม่เบียดเบียนด้วยวิธีการต่างๆ

(๒) เมตตาจริกรรม การเข้าไปตั้งจริกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อน สพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกันกล่าวคือ ไม่กล่าวร้าย ไม่กล่าวเท็จ ไม่กล่าวหาโจมตี หลอกลวงที่สร้างความเสียหายให้แก่ผู้อื่น

(๓) เมตตาโมกกรรม การเข้าไปตั้งโมกกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อน สพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกันกล่าวคือ การมีเมตตาจิตต่อผู้อื่น ด้วยการคิดดี ไม่คิดประทุษร้าย คิดในทางสร้างสรรค์ให้แก่หมู่คณะ

(๔) สาธารณโกคิตา การแบ่งแยกเหล่าทั้งหลายอันประกอบด้วยธรรม ได้มา โดยธรรม หรือผลประโยชน์ที่พึงได้พึงมีแก่หมู่คณะ หรือประชาชนทั้งหลายอย่างเท่าเทียมกัน ไม่เห็นแก่ตน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมด้วยกัน หมายถึงจัดสรรทรัพยากรที่อยู่อย่างเท่าเทียมกัน ไม่เอาเปรียบกัน

(๕) สีสสามัญญตา ความเป็นผู้มีศีลเสมอกันไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ที่ไม่ถูกค้นหาและทิวฏฐิครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ หมายถึง การที่บุคคลดำเนินชีวิตด้วยความเคารพในพระธรรมวินัย ศีลสิกขาบท กฎหมายหรือกฎกติกาต่าง ๆ ที่ตกลงร่วมกันไว้ในสังคมนั้นๆ

(๖) ทิวฏฐิสามัญญตา ความเป็นผู้เสมอกันด้วยทิวฏฐิความเห็น คือเป็นผู้มีความเห็นมีทัศนะแนวคิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่นพระธรรมวินัย รูปแบบการดำเนินชีวิต ระบบการเมือง การปกครองที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน หรือความมรเอกภาพในเรื่องเดียวกัน^{๗๐}

สาราณียธรรมทั้ง ๖ ประการนี้ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรมสามารถนำมาใช้เป็นหลักการเบื้องต้นในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่ม องค์กร หรือสถาบันที่เกิดความขัดแย้งได้อย่างเหมาะสม เพราะเป็นหลักการที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งความเมตตา หรือความปรารถนาดีต่อกัน และเน้นความเป็นเอกภาพ ระหว่างความประพฤติและความเห็นในประเด็นของความขัดแย้งของกลุ่มต่าง ๆ

ดังนั้น หลักธรรมสนับสนุนต่อทศพิธราชธรรม เป็นการกล่าวถึงหลักธรรมสนับสนุนต่อทศพิธราชธรรมตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งออกเป็น หลักสัปปุริสธรรม ๗ ราชอปริหานิยธรรม ๗ ประการ ขรวาสาธรรม ๔ และพรหมวิหาร ๔ สาราณียธรรม ๖

^{๗๐} ที่.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑-๓๒๒.

ซึ่งหลักธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ถือว่า เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนต่อทศพิธราชธรรมที่จะทำให้ผู้บริหารหรือผู้นำจะต้องนำไปปฏิบัติควบคู่กับหลักทศพิธราชธรรม

๓.๓ หลักธรรมที่เป็นข้าศึกต่อทศพิธราชธรรม

หลักธรรมที่เป็นข้าศึกต่อทศพิธราชธรรม เป็นหลักธรรมที่เป็นข้าศึกต่อทศพิธราชธรรมตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งออกเป็น อคติ ๔ อกุศลมูล ปญจธรรม และอกุศลกรรมบถ ๑๐ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๓.๓.๑ อคติ ๔

อคติ ๔ เป็นหลักธรรมที่เป็นข้าศึกต่อทศพิธราชธรรม และหลักธรรมที่ส่งเสริมความยุติธรรมนี้เป็นสิ่งจำเป็น ถ้าเราจะรักษาสัจจะ ก็ต้องรักษาสัจจะที่เป็นประโยชน์ และยุติธรรมนักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า สัตบุรุษทั้งหลายดำรงอยู่ในสัจจะที่เป็นประโยชน์ และเป็นธรรมคือยุติธรรม แม้จะเป็นความจริง แต่ความจริงนั้นต้องเป็นประโยชน์และยุติธรรม จึงจะพูดได้หรือทำได้รักษาได้^{๗๑} มีอยู่ ๔ อย่างคือ

(๑) ฉันทาคติ^{๗๒} หมายถึง ลำเอียงเพราะรักกัน หรือเพราะชอบพอกัน เช่น การตัดสินคดีอิกรณ พินาทต่าง ๆ ก็ดี การแบ่งปันของก็ดี การพิจารณาให้ยศหรือรางวัลก็ดี ด้วยอำนาจพอใจรักใคร่กัน โดยตัดสินผู้ที่ชอบพอกันเป็นผู้ชนะทั้ง ๆ ที่ไม่ควรชนะ ให้สิ่งของที่ดี ให้ยศหรือรางวัลแก่คนที่ชอบพอกันทั้ง ๆ ที่ไม่ควรจะได้กิริยาอาการอย่างนี้เป็นการไม่ยุติธรรมอย่างหนึ่ง

(๒) โทสาคติ หมายถึง ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน หรือเพราะโกรธกันเกลียดกัน ชังกัน เช่น การตัดสินคดีด้วยอำนาจความโกรธ เกลียดชัง โดยให้ผู้ที่โกรธนั้น เป็นผู้แพ้ทั้ง ๆ ที่ไม่ควรแพ้ให้ของที่ดีแก่ผู้ที่ตนเกลียดชัง ทั้งๆที่เขาควรจะได้ของดี ไม่ให้ยศหรือรางวัลแก่ผู้ที่ไม่ชอบกันทั้ง ๆ ที่เขาควรได้ กิริยาอาการอย่างนี้เป็นการไม่ยุติธรรมอย่างหนึ่ง

(๓) โมหาคติ หมายถึง ลำเอียงเพราะเขลาหรือเพราะความโง่หลงมกมาย ไม่พิจารณาให้ถ่องแท้ว่าอย่างไรถูก อย่างไรผิดอย่างไรควร อย่างไม่ควร เช่น เมื่อได้รับคำฟ้องแล้ว ยังไม่ทันได้สอบสวนให้รอบคอบ ก็ด่วนตัดสินผิด ๆ พลาด ๆ ขาด ๆ เกิน ๆ ไม่ถูกต้อง ยังไม่พอดีตามที่ควร กิริยาอาการอย่างนี้เป็นการไม่ยุติธรรมอย่างหนึ่ง

(๔) ภยากติ หมายถึง ลำเอียงเพราะกลัวหรือเพราะเกรงใจ เช่น ผู้มีอำนาจทำผิดผู้พิพากษา ไม่กล้าตัดสินลงโทษเพราะกลัวเขาจะทำร้ายตอบ หรือผู้น้อยที่อยู่ในความปกครองทำ

^{๗๑} วศิน อินทสระ, คติชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕.

^{๗๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๖/๒๐๑.

ความผิด ผู้ปกครองไม่กล้าลงโทษเพราะเกรงจะขาดความ เมตตากรุณา หรือกลัวว่าเขาจะเดือดร้อน กิริยาอาการอย่างนี้ เป็นการไม่ยุติธรรมอย่างหนึ่ง^{๗๓}

เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาจบ สังคาลมาณพกราบทูลว่า ภาชิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก เปรียบเหมือนบุคลลหายของทีคว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด เป็นต้น พร้อมกับของถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง แสดงตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต^{๗๔}

อคติหรือความลำเอียงทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นอันตรายอย่างมาก ทุกยุคทุกสมัยที่บุคคลที่เป็นผู้ใหญ่มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการปกครองบังคับบัญชาบุคคลอื่นด้วยแล้ว มีความลำเอียง (อคติ) อยู่เพียงข้อใดข้อหนึ่งเท่านั้น ก็จะทำให้สูญเสียความยุติธรรมขาดความอบอุ่น ขาดความมั่นใจของคนที่เกี่ยวข้องเป็นผู้น้อย เป็นผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของบุคคลเหล่านั้น แต่ความลำเอียง (อคติ) ทั้ง ๔ อย่างนี้ ไม่ได้เจาะจงเฉพาะผู้ใหญ่เท่านั้น แม้แต่ผู้น้อยหรือเด็ก ๆ ก็อาจจะเกิดความลำเอียง (อคติ) ขึ้นมาได้เหมือนกัน เหตุนั้นพระองค์จึงตรัสเพื่อลดอคติและสร้างเสริมความเมตตาในกันและกัน ร่วมกันเร่งปฏิบัติสรรพกิจการทำงานให้ประสานเกื้อกูลกัน เพื่อทุกคนจะได้สามารถนำพาประเทศชาติให้ก้าวหน้าไปอย่างมั่นคง และบรรลุถึงความวัฒนาผาสุกได้โดยสวัสดิ์ดี

๓.๓.๒ อกุศลมูล

อกุศลมูล เป็นหลักธรรมที่เป็นข้าศึกต่อทศพิธราชธรรม ตามหลักของพระพุทธศาสนา นั้น กรรม หรือ เจตนา เป็นตัวชี้้นำการกระทำของมนุษย์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลจงใจแล้ว จึงทำกรรม ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ”^{๗๕} โดยการชักนำด้วยธรรมที่เป็นคุณสมบัติของจิต (เจตสิก) ได้แก่ กิเลสที่เป็นรากเหง้าของอกุศล ๓ อย่าง คือ โลภะ โทสะ โมหะ แสดงให้เห็นว่าสาเหตุหรือรากเหง้าแท้จริงในกระบวนการเกิดความขัดแย้งนั้น เกิดจากอกุศลมูลนั่นเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย มีจิตโลภวิวาทกัน มีจิตโกรธวิวาทกัน มีจิตหลงวิวาทกันว่า นี่เป็นธรรม นี้อธรรม นี้นิย นีมิชวินัย..”^{๗๖} ความโลภ ความโกรธ ความหลง จึงเป็นตัวจักรสำคัญที่ทำให้เราปราศจากเหตุผล เพราะเมื่อใดจิตถูกครอบงำด้วยสิ่งดังกล่าว ความ

^{๗๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๖/๒๐๑.

^{๗๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๔/๒๑๘.

^{๗๕} อัง. ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๒/๕๗๗.

^{๗๖} วิ.จู. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๔.

มีขอบของปัญญาก็จะตามมา^{๗๗} นอกจากอกุศลจะเป็นตัวบั่นทอนจิตของมนุษย์แล้ว ยังก่อให้เกิดความทุกข์ และความไม่ผาสุกแก่มนุษย์ทั้งหลายด้วย^{๗๘}

เมื่ออกุศลมูล ได้เข้ามามีครอบงำต่อสภาพจิตของมนุษย์ ย่อมจะเป็นโอกาสให้วิวัฒมูล หรืออนุวิวัฒมูลก่อตัวขึ้น โดยเป็นการเกิดขึ้นและปรากฏอาการอย่างอ่อน ๆ แต่ก็สามารถที่จะรู้ชัด และสังเกตได้ดังต่อไปนี้

(๑) เป็นผู้มักโกรธ คือ ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่ คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย ความพิโรธ ความพิโรธตอบ ความดุร้าย ความเกรี้ยวกราด ความที่จิตไม่เบิกบาน นี้เรียกว่า ความโกรธ^{๗๙}

(๒) ผูกโกรธ คือ ความโกรธในเบื้องต้นชื่อว่าความโกรธ ความโกรธในเวลาต่อมาชื่อว่า ความผูกโกรธ ความผูกโกรธ กิริยาที่ผูกโกรธ ความไม่หยุดโกรธ การตั้งความโกรธไว้ การดำรงความโกรธไว้ การเผลอไปตามความโกรธ การตามผู้ความโกรธไว้ การทำความโกรธให้มัน เรียกว่า ความผูกโกรธ^{๘๐}

(๓) เป็นผู้ลบหลู่ คือความลบหลู่ กิริยาที่ลบหลู่ ภาวะที่ลบหลู่ ความดูหมิ่น การทำความดูหมิ่น นี้เรียกว่า การลบหลู่^{๘๑}

(๔) ตีเสมอท่าน คือ การตีเสมอ กิริยาที่ตีเสมอ ภาวะที่ตีเสมอ สภาวะธรรมที่เป็นอาหารแห่งความตีเสมอโดยนำเอา ชัยชนะของตนมาอ้างเหตุแห่งความวิวิาท ความแข่งดี ความไม่ยอมสละ นี้เรียกว่า ความตีเสมอ^{๘๒}

(๕) เป็นมีความริษยาความริษยา กิริยาที่ริษยา ภาวะที่ริษยา ความเกลียดชัง กิริยาที่เกลียดชัง ภาวะที่เกลียดชังในเมื่อผู้อื่นได้ลาภ สักการะ ความเคารพ ความนับถือ การกราบไหว้ และการบูชา นี้เรียกว่า ความริษยา^{๘๓}

(๖) ความตระหนี่ ความตระหนี่ ๕ อย่าง คือ ตระหนี่ที่อยู่ ตระกูล ลาภ วรรณะ และธรรม ความตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ภาวะที่ตระหนี่ ความหวงแหน ความเหนียวแน่น ความปกปิด ความมีจิตไม่เผื่อแผ่ เรียกว่า “ความตระหนี่”^{๘๔}

^{๗๗} พ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๘๘/๓๐๕.

^{๗๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๓/๘๕.

^{๗๙} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๕/๑๕๗.

^{๘๐} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๖/๑๕๗.

^{๘๑} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๗/๑๕๗.

^{๘๒} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๘/๑๕๗.

^{๘๓} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๙/๑๕๗.

(๗) เป็นผู้อวดดี บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้โอ้อวดจัด ความโอ้อวด กิริยาที่โอ้อวด ภาวะที่โอ้อวด ภาวะที่ แข็งกระด้าง กิริยาที่แข็งกระด้าง การพูดเป็นเหลี่ยมคู กิริยาที่พูดแอบอ้าง เรียกว่า ความโอ้อวด^{๘๔}

(๘) เจ้ามายา บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เพราะเหตุ จะปกปิดทุจริตนั้นจึงตั้งความปรารถนาอันเลวทราม ปรารถนาว่า ใคร ๆ อย่ารู้จักเรา ดำริว่า ใคร ๆ อย่ารู้จักเรา กล่าวว่ ใคร ๆ อย่ารู้จักเรา” พยายามทางกายว่า ใคร ๆ อย่ารู้จักเรา” ความเจ้าเล่ห์ ความเป็นคนเจ้าเล่ห์ กิริยาที่หลอกให้หลง ความหลอกลวง ความโกง ความกลบเกลื่อน ความหลีกเลียง ความซ่อน ความซ่อนบัง ความปิดบัง ความปกปิด การไม่กระทำให้ชัดเจน การไม่ทำให้แจ่มแจ้ง การปิดบังอำพราง กิริยาที่เลวทรามนี้เรียกว่า มายา^{๘๖}

สิ่งที่แสดงออกมานั้น ไม่ว่าจะเป็นความโกรธ การลบหลู่ผู้อื่น การริษยา การอวดดี การหาช่องทางในการที่จะลงมือทำร้ายบุคคลอื่น และการยึดมั่นในความคิดของตัวเอง โดยไม่ยอมรับความคิดเห็นของบุคคลอื่น เป็นการพยายามที่จะรักษาความเห็นของตนไว้ จนก่อให้เกิดความบาดหมางขัดแย้ง ซึ่งอาจพัฒนาไปสู่การทะเลาะวิวาท และความรุนแรงได้ในที่สุด

๓.๓.๓ ปปัญจธรรม

ปปัญจธรรม เป็นหลักธรรมที่เป็นข้อเตือนสติสำหรับใช้เรียกกลุ่มกิเลส ๓ ตัว คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ ซึ่งเป็นกิเลสที่ทำให้คิดปรุงแต่งยึดเยื้อพิสดาร ดังคำอธิบายของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ว่าปปัญจธรรม แปลว่า ธรรมเครื่องเนิ่นช้า คือเป็น กิเลสตัวป็น ปั่นใจให้ทุกข์ ปั่นหัวใจให้เรื่องมาก ทำให้ยึดเยื้อ เย็นเยื้อ ยืดยาว ล่าช้า วุ่นวาย สลับซับซ้อน ทำให้เขวห่างหรือไกลเชือนเฉื่อยออกไปจากความเป็นจริงง่าย ๆ ปัญหาที่ยังไม่มี ก็ทำให้มีขึ้น ปัญหาที่มีอยู่แล้วก็ไม่อาจแก้ไขอย่างตรงไปตรงมาตามเหตุ แต่กลับทำให้ยุ่งยากซับซ้อนยิ่งขึ้น เป็นตัวบงการพฤติกรรมที่ทำให้มนุษย์พล่านไปมา ขัดแย้ง แข่งขัน แย่งชิงกัน ตลอดจนก่อสงครามระหว่างพวกระหว่างฝ่าย”^{๘๗}

ความขัดแย้งเกิดจากปปัญจธรรมได้แก่ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ ที่บูรณการกัน และเป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน เพียงแต่ว่าตัวใดตัวหนึ่งจะแสดงออกมาเป็นตัวเด่นในการกำหนด

^{๘๔} อภ.ป. (ไทย) ๓๖/๕๐/๑๕๘.

^{๘๕} อภ.ป. (ไทย) ๓๖/๕๑/๑๕๘.

^{๘๖} อภ.ป. (ไทย) ๓๖/๕๒/๑๕๘.

^{๘๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๐/๕๑-๗๐/๕๒.

พฤติกรรมของมนุษย์ ส่วนกิเลสตัวที่เลื้อยจะคอยสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง เช่น กรณีของอริยสัจ ๔ ที่ว่าตัณหาเป็นเหตุแห่งทุกข์ (สมุทัย) นั้น มิได้หมายความว่าเฉพาะตัณหาเพียงอย่างเดียว หากแต่ยกตัณหาขึ้นมาเป็นตัวเด่นเท่านั้น แท้จริงหมายความว่าถึงมานะและทวิฏฐิด้วยโดยอ้อมนั่นเอง แต่ถ้ามองในแง่กิเลสที่เป็นแกนกลางก็ต้องยกให้ทวิฏฐิ เพราะในกรณีที่มนุษย์มีความคิดเห็นในเรื่องใดแล้วมานะและตัณหาก็ก็นำมาแสดงบทบาทเพื่อตอบสนองความคิดเห็นนั้น ๆ เช่น บุคคลมีความเชื่อว่ามีตัวตนที่เป็นศูนย์กลาง (ทวิฏฐิ) ก็จะทำให้เกิดความอยากที่จะหาวัตถุมาปรนเปรอตน (ตัณหา) แล้วความทะนงตน อยากใหญ่ ใฝ่เด่นก็จะตามมา (มานะ)^{๘๘}

๓.๓.๔ อภิสัณณกรรม ๑๐

อภิสัณณกรรม ๑๐ เป็นหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติต่อทศพิธราชธรรมตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทโดยแบ่งออกเป็น

(๑) กายทวาร ๓ เป็นหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติต่อทศพิธราชธรรม หมายถึง การประพฤติชั่วทางกาย เรียกว่า กายทวาร แบ่งออกเป็น ๓ ประการ คือ

๑) ปาณาติบาต คือ การฆ่าสัตว์^{๘๙} ทรมาณสัตว์ และเบียดเบียนสัตว์ หมายถึง การทำร้ายสัตว์ให้ถึงแก่ความตาย ฆ่ามนุษย์ด้วยกัน ฆ่าเด็กในครรภ์ (ทำแท้ง) ฆ่าสัตว์เดรัจฉาน ทั้งสัตว์เล็กสัตว์ใหญ่ทุกชนิด โดยไม่คำนึงถึง บาป บุญ คุณ โทษ ที่จะเกิดขึ้นแก่ตนเองและผู้อื่น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอนไว้ว่า ผู้ใดที่ฆ่าสัตว์เป็นคนขาดคุณธรรม คือไม่มีเมตตา คือความรัก ไม่มีกรุณา คือความสงสาร มีจิตใจโหดร้ายทารุณ การฆ่ามนุษย์และสัตว์เป็นการบั่นทอนชีวิตของผู้อื่นให้สั้นลง เป็นบาปเป็นโทษที่ผู้กระทำจะได้รับ ในชาตินี้ถ้าฆ่าคนตายจะต้องได้รับโทษตามกฎหมาย ติดคุกติดตะราง เกิดไปชาติหน้าก็就会被ผู้อื่นฆ่าเช่นเดียวกัน ถ้าใครฆ่าสัตว์ไว้มากก็จะมีอายุสั้น ดังที่มนุษย์เกิดมาจึงมีอายุยืน อายุสั้นต่างกัน พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงกำหนดศีลข้อที่ ๑ ห้ามฆ่าสัตว์เพื่อให้มนุษย์ปฏิบัติตาม ไม่ทำลายชีวิตซึ่งกันและกัน เพื่อจะได้มีอายุที่ยืนยาว

๒) อทินนาทาน คือ ลักทรัพย์^{๙๐} หมายถึง ไปเอาทรัพย์สมบัติของผู้อื่นมาเป็นของตน เพราะจิตมนุษย์มีกิเลส คือความหลง หลงเข้าใจผิดคิดว่าถ้ามีทรัพย์มากจะเป็นผู้วิเศษกว่าผู้อื่น ความโลภก็จะเกิดตามมา เป็นเหตุให้ไปลักทรัพย์ของผู้อื่นมาเป็นของตน โดยไม่คำนึงถึงบาปบุญ คุณโทษ และความเดือดร้อนที่จะเกิดขึ้นแก่ตนเองและเจ้าของทรัพย์ ผู้ใดที่ลักทรัพย์ของผู้อื่น เป็นการผิดกฎหมายบ้านเมืองต้องหลบ ๆ ซ่อน ๆ เพราะกลัวเจ้าของทรัพย์จะนำ

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐/๕๑.

^{๘๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๕.

^{๙๐} อ้างแล้ว

ตำรวจมาจับต้องติดคุกติดตะราง เสียชื่อเสียงวงศ์ตระกูล โทษที่จะได้รับในชาติต่อไป ถ้าเกิดมาเป็นมนุษย์อีก จะมีทรัพย์สมบัติมากน้อยก็ตาม ก็จะมีคนมาลักทรัพย์สมบัติของเราไป ดังจะเห็นได้ว่าในชาตินี้ บางคนเกิดมาไม่เคยลักทรัพย์สมบัติของผู้ใด กลับมีคนมาลักทรัพย์ของเขา ซึ่งเป็นผลของกรรมชั่วที่เกิดจากการลักทรัพย์ในอดีตชาติ ส่งผลมาในชาตินี้ ทำให้เขาถูกลักทรัพย์เกิดความเดือดร้อน เพราะเราเคยสร้างความเดือดร้อนให้เขาในอดีตชาติ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงกำหนดศีลข้อที่ ๒ ห้ามลักทรัพย์ให้มนุษย์ปฏิบัติตาม เพื่อมนุษย์จะได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

๓) กาเมสุมิฉฉาจาร คือ ประพฤติผิดในกาม^{๙๑} หมายถึง เป็นชู้กับสามีภรรยาผู้อื่น ผู้ใดไปเสพสมกับสามีภรรยาของผู้อื่น จะทำให้เกิดความเดือดร้อนใจทั้งสองครอบครัว ครอบครัวทั้งสองฝ่ายก็จะเกิดการทะเลาะวิวาท เพราะความหึงหวง ถึงขั้นต้องแยกทางกัน จนกระทั่งเกิดปัญหาเรื่องลูกขาดความอบอุ่น เป็นเด็กมีปัญหาในสังคม สร้างความเสื่อมเสียให้ตนเองและวงศ์ตระกูล สังคมเสื่อมโทรม เพราะคนชั่วมีโลภภัย บางคู่ถึงกับฆ่ากันตายก็มี ต้องติดคุกติดตะราง ล้วนแล้วแต่เป็นทุกข์ทั้งสิ้น เกิดไปชาติหน้า ก็จะถูกแย่งสามีภรรยา กันนอกใจภรรยา มีภรรยาภรรยากันนอกใจสามี จึงเกิดความทุกข์ความเดือดร้อนดังที่ปรากฏในสังคมปัจจุบัน เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงกำหนดศีลข้อที่ ๓ ห้ามประพฤติผิดในกาม ให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติตาม เพื่อให้เกิดความสุขทุกครอบครัว

การทำความชั่วทั้งสามประการดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ การฆ่าสัตว์ ทรมานสัตว์ เบียดเบียนชีวิตสัตว์ การลักทรัพย์และประพฤติผิดในกาม นี่คือการประพฤติชั่วทางกาย เรียกว่า กายทุจริต

(๒) วจีทุจริต เป็นหลักธรรมที่เป็นข้าศึกต่อศัพทิธรรมาธรรม เป็นอกุศลธรรม หมายถึง ประพฤติชั่วทางวาจา เรียกว่า วจีทุจริต แบ่งออกเป็น ๔ ประการคือ

๑) มุสาวาท คือ พูดเท็จ^{๙๒} หมายถึง ใช้คำพูดโกหก หลอกลวง เพื่อต้องการทรัพย์สมบัติของคนอื่นมาเป็นของตน ชายหลอกหญิง หญิงหลอกชาย เพื่อต้องการเสพกาม หรือหลอกไปข่มขืน หลอกให้เสพยาเสพติด เป็นต้น นี้เรียกว่า วจีทุจริต

๒) ปิสฺสนวาทา คือ พูดส่อเสียด^{๙๓} หมายถึง พูดจาอุกถูกเหยียดหยาม พูดให้ผู้อื่นเจ็บช้ำน้ำใจ พูดให้เสียชื่อเสียงทั้งต่อหน้าและลับหลัง ทำให้เกิดความโกรธแค้น อาฆาตพยาบาท ปองร้าย ทะเลาะวิวาท เกิดความแตกแยกในหมู่คณะ ขาดความสามัคคี นี่คือการพูดส่อเสียด เรียกว่า วจีทุจริต

"

^{๙๑} อ้างแล้ว.

^{๙๒} อ้างแล้ว.

^{๙๓} อ้างแล้ว.

๓) ผรุสวาจา คือ พุดคำหยาบ^{๙๔} หมายถึง การใช้วาจาที่ไม่สุภาพต่อผู้อื่น เช่นเปรียบเทียบว่าเป็นสัตว์ต่าง ๆ ที่ไม่เป็นสิริมงคลหรือเปรียบเทียบกับอวัยวะเบื้องต่ำเปรียบเทียบกับอวัยวะอื่นๆ ที่ไม่สมควรนำมาพูดกัน ทำให้ผู้ฟังเกิดความโกรธแค้น อาฆาตพยาบาท ปองร้าย หรือทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียง นี่คือ ตัวอย่างของการพุดคำหยาบ เรียกว่า วจีหุจริต

๔) สัมผัสปลापะ คือ พุดเพื่อเจ้อ^{๙๕} หมายถึง พุดในเรื่องที่ไม่มีเหตุ ไม่มีผล ไร้สาระ ไม่มีประโยชน์กับผู้พูดและผู้ฟัง สร้างความเดือดร้อนรำคาญให้กับผู้อื่น ทำให้เสียบรรยากาศในการพูดคุย สร้างความเสื่อมเสียให้กับตนเอง ไม่มีผู้ใดต้องการจะพุดด้วย นี่คือ ตัวอย่างการพุดเพื่อเจ้อ หรือ เรียกว่า วจีหุจริต

ผู้ใดที่ประพฤติดังที่กล่าวมาแล้วนี้ คือการทำความชั่วทางวาจา เป็นเหตุให้ทำความชั่วทางกาย ซึ่งเป็นการทำผิดกฎหมาย ผิดครรลองคลองธรรม ผิดจารีตประเพณี โดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อน ที่จะเกิดขึ้นกับตนเองและผู้อื่น ต้องได้รับโทษตามกฎหมายของบ้านเมือง เช่น ติดคุก ติดตะราง เสียทรัพย์สินเงินทอง เสียชื่อเสียงวงศ์ตระกูล ขาดคุณธรรมประจำใจ คือขาดสัจจะ (พุดไม่จริง) ไม่มีใครเคารพนับถือ และสร้างความเดือดร้อนให้กับตนเองและผู้อื่น ทำให้ประเทศชาติบ้านเมืองไม่สงบสุข

(๓) มโนหุจริต เป็นหลักธรรมที่เป็นข้าศึกต่อทศพิธราชธรรม หมายถึง ประพฤติชั่วทางใจ เรียกว่า มโนหุจริต โดยแบ่งออกเป็น ๓ ประการคือ

๑) อภิชฌา คือ โลภอยากได้ของผู้อื่น^{๙๖} หมายถึง มีจิตใจจดจ่อคิดอยากได้ทรัพย์สินเงินทองของผู้อื่นมาเป็นของตน โดยไม่คำนึงถึง ผิด ถูก ชั่วดี ไม่ว่าจะได้มาด้วยวิธีใดก็ตาม แม้จะผิดกฎหมาย ผิดครรลองคลองธรรม ผิดจารีตประเพณี สร้างความเดือดร้อน ความทุกข์ใจให้กับตนเอง นี่คือ ความโลภคิดอยากได้ทรัพย์สินเงินทองของผู้อื่น ที่เรียกว่า มโนหุจริต

๒) พยาบาท คือ คิดร้ายผู้อื่น^{๙๗} หมายถึง มีจิตใจจดจ่อที่จะทำร้าย ทำลายคนที่เราไม่พอใจ ต้องการให้เป็นอันตรายถึงชีวิต ต้องการให้เจ็บป่วย หรือทำให้เขาเสียทรัพย์สินสมบัติเงินทอง เสื่อมเสียชื่อเสียง ได้รับความทุกข์ทรมานต่าง ๆ ทำให้ตัวเองทุกข์ใจ นี่คือ คิดโกรธ อาฆาตพยาบาท ปองร้าย ที่เรียกว่า มโนหุจริต

^{๙๔} อ่างแล้ว.

^{๙๕} อ่างแล้ว.

^{๙๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๖.

^{๙๗} อ่างแล้ว.

๓) มิจฉาทิฏฐิ คือ เห็นผิดครองครองธรรม^{๙๘} หมายถึง มีความเห็นว่า บาป บุญ คุณ โทษ ไม่มีจริง ไม่เชื่อว่าทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ไม่เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ไม่เชื่อว่าชาติก่อน ชาตินี้ ชาติหน้ามีจริง นี่คือ ความคิดเห็นที่ผิดครองครองธรรม ที่เรียกว่า มโนทุจริต

การประพฤติชั่วทางกาย มีสามสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม การประพฤติชั่วทาง วาจา มีพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เมื่อกระทำไปแล้วจะทำให้ตนเองและผู้อื่น ได้รับความเดือดร้อน และ การประพฤติชั่วทางใจ คือคิดโลภ คิดโกรธ คิดเห็นผิดจากครอง ครองธรรม เป็นบาปทางใจ ทำให้เกิดทุกข์ จิตใจเศร้าหมองแต่ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน การเห็นผิด ครองครองธรรมดังที่ได้กล่าวมาแล้ว นี่คือการประพฤติชั่วทางใจ เรียกว่า มโนทุจริต ดังนั้นการ ประพฤติชั่วทางกาย วาจา ใจ นี่เป็นไปตามอำนาจของกิเลส ความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่ ครอบงำจิตใจ ของแต่ละบุคคล เพราะฉะนั้น คิดชั่วก็เป็นทุกข์ทางใจ พูดชั่วก็เป็นทุกข์ทาง วาจา ทำชั่วก็เป็นทุกข์ทางกาย นี่เรียกว่า คิดชั่ว พูดชั่ว ทำชั่ว ล้วนแล้วแต่เป็นเหตุให้เกิดความ ทุกข์ทั้งสิ้น ขอให้ทุกท่านงดเว้นจากการทำชั่วทางกาย วาจา ใจ แล้วมาประพฤติดีด้วยกาย วาจา ใจ ที่เรียกว่า คิดดี พูดดี ทำดี ซึ่งเป็นเหตุของการเกิดสุข

๓.๔ สรุปหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เป็นการกล่าวถึง หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรมตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่ง ออกเป็น หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรม ซึ่งประกอบด้วย หลักไตรสิกขา หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักอภัยทาน หลักสารณียธรรม ทั้งนี้ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทศพิธราชธรรมนี้ จะสามารถ นำมาใช้เป็นหลักการเบื้องต้นในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่ม องค์กร หรือสถาบันที่เกิดความขัดแย้งได้อย่างเหมาะสม เพราะเป็นหลักการที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งความ เมตตา หรือความปรารถนาดีต่อกัน และเน้นความเป็นเอกภาพ ระหว่างความประพฤติและ ความเห็นในประเด็นของความขัดแย้งของกลุ่มต่าง ๆ

ส่วนหลักธรรมสนับสนุนต่อทศพิธราชธรรม เป็นการกล่าวถึงหลักธรรมสนับสนุนต่อ ทศพิธราชธรรมตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งออกเป็น หลักสัปปุริสธรรม ๗ ราชขอปริหานิยธรรม ๗ ประการ ฆราวาสธรรม ๔ และพรหมวิหาร ๔ ซึ่งหลักธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ถือว่า เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนต่อทศพิธราชธรรมที่จะทำให้ผู้บริหาร หรือผู้นำจะต้องนำไปปฏิบัติ ควบคู่กับหลักทศพิธราชธรรม

^{๙๘} อ่างแล้ว.

สำหรับหลักธรรมที่เป็นข้าศึกต่อทศพิธราชธรรม เป็นหลักธรรมที่เป็นข้าศึกต่อทศพิธราชธรรมตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งออกเป็น อคติ ๔ อกุศลมูล ปญจธรรม และอกุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ผู้บริหาร หรือผู้นำองค์กรต่าง ๆ ไม่ควรปฏิบัติอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้เกิดความเสื่อมถอยของผู้บริหารหรือผู้นำเอง รวมถึงเกิดความเสื่อมถอยขององค์กรนั้น ๆ ด้วย จึงถือได้ว่า หลักธรรมเหล่านี้เป็นข้าศึกต่อทศพิธราชธรรม